

Jubilea

SEDMDESÁT LET JOSEFA HRABÁKA

Dne 3. prosince 1982 se dožil sedmdesáti let univerzitní profesor PhDr. Josef Hrabák, DrSc., člen korespondent ČSAV, dlouholetý bývalý učitel filozofické fakulty UJEP, v letech 1954–1960 děkan této fakulty. — Od třicátých let, kdy začal — jako absolvent brněnské univerzity, žák B. Havránka a F. Wollmana — vědecky publikovat, patřil k nejpřednějším reprezentantům naší literární vědy; dnes je právem označován za jediného našeho současného badatele, který svou vědeckou činností pokrývá celou rozlohu literárněvědné problematiky — ať teoretické, ať historické. Když jsme si před deseti lety připomínali Hrabákovy šedesátiny, konstatovali jsme, že produktivita tohoto vědce má stále vzestupnou tendenci, a že tedy zdaleka není čas k bilancování jeho činnosti. Uplynulá léta to plně potvrdila. Poslední desetiletí Hrabákovy badatelské činnosti přineslo několik prací zásadního významu, jimiž se jen potvrdil předpoklad, že Hrabák bude i nadále v čele naší literární vědy usilovat o zvládnutí nových úkolů, o řešení zásadních problémů.

Už do začátku sedmdesátých let vytvořil Hrabák dílo, jehož význam pro celou naši slovesnou kulturu je mimořádný. Naznačila to aspoň v hlavních rysech úvodní stať ke sborníku (věnovanému Hrabákovým šedesátinám) *Literárněvědné studie*, vydanému v Brně r. 1972; téhož roku vyšla také *Bibliografie díla Josefa Hrabáka*, uvádějící 1062 bibliografických položek. Můžeme proto jen stručně zrekapitulovat Hrabákovu činnost do r. 1972.

Od mládí se Hrabák zaměřoval na oblast bádání versologického se specializací na starší českou literaturu (*Staropolský verš ve srovnání se staročeským*, 1937). Tvar verše zkoumal Hrabák důsledně v souvislosti se sdělováním obsahem. Snaha odhalit významovou hodnotu verše se projevila i v práci *Smilova škola* (1941). Jako literární historik se Hrabák soustřeďoval zejména na oblast starší české literatury, jejíž vývoj chápal a vykládal dialekticky. Dějiny literatury pojímal ne jako jednotný proud literární tvorby, ale jako stálou konfrontaci dvou základních vývojových tendencí,

dvou kvalitativně odlišných typů umělecké produkce, totiž produkce vysokého slohu, jímž byla často zpracovávána např. tematika religiózní, a proti tomu tvorby směřující k demokratismu, v níž se zrcadlil konkrétní život. Tuto svojí koncepci Hrabák uplatňoval v řadě svých prací, zvláště ve studii *O lidovosti starší české literatury* (1954), zařazené později do knižního souboru *Studie ze starší české literatury* (1956, 2. vyd. 1962). Lidovost jako základní činitel literárního vývoje se stala ideovou osou prvního svazku akademických *Dějin české literatury* (1959). Hrabák měl na tomto svazku nejen hlavní autorský podíl, ale jako redaktor mu vtiskl marxistickou koncepci: začlenil literární proces pevně do společenského dění, slovesnou tvorbu vyložil jako sílu působící na podobu okolního světa. Toto svoje pojetí starší české literatury (ale i literárního procesu vůbec) prokazoval pak Hrabák například v knihách *K metodologii studia starší české literatury* (1961), *Ze starší české literatury* (1964) nebo v příručce *Starší česká literatura* (1964, v druhém, doplněném vydání 1979).

Souběžně s těmito pracemi literárněhistorickými publikoval Hrabák řadu studií z oblasti versologické. Soustředoval se v nich na povahu českého verše v různých vývojových stadiích naší poezie; analýzou veršových prostředků dospěl pak k poznání vyšších a obecnějších znaků uměleckého díla. Připomeňme aspoň knihy *Z problémů českého verše* (1964) a *O charakter českého verše* (1970).

Stálou pozornost věnoval Hrabák i otázkám naší prózy, a to jak starší, tak novější, zvláště současné. Souvislosti a vztahy mezi starším a nejnovějším stadiem naší slovesné tvorby osvětloval Hrabák v knihách *Šest studií o nové české literatuře* (1961) a *K morfologii současné prózy* (1969). Synchronní studium staročeské a novočeské literatury umožnilo mu dosáhnout obecných závěrů teoretických, vyplývajících z historicko-materialistického pojetí kulturního vývoje.

Jako vysokoškolský pedagog dbal Hrabák na to, aby značnou část své odborné produkce věnoval potřebám univerzitních posluchačů, ale i učitelů a všech zájemců o literaturu. Svědčí o tom mimo jiné knihy *Umíte číst poezii?* (1963), *Umíte číst poezii a prózu?* (1971) a *Rukověť dějin literatury pro I. ročník středních škol* (1972); připomenout by bylo možno i řadu dalších studijních příruček, textů a skript.

Bohatá je Hrabákova činnost editorská, jejíž součástí jsou úvodní studie k edicím (*Dvě legendy z doby Karlovy*, 1959, *Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy*, 1962, *Fortunatus*, 1970). Hrabák také spoluredigoval a odborně komentoval antologie *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovou* (1957) a *Výbor z české literatury doby husitské* (1963 a 1964).

V posledních deseti letech vyvrcholila dosavadní vědecká činnost Hrabákova ve třech dílech mimořádného významu. Vesměs jde o díla syntetické povahy, založená na širokém materiálu, především však na bezpečných základech teoretických. Přehledné kompendium nazvané *Literární komparatistika* vyšlo poprvé v podobě skript r. 1971, knižně r. 1976. Hrabák v této knize systematicky osvětlil základní pojmy a klíčové body literárně komparatistické problematiky; v kontextu evropských literatur vyložil jednotlivé vývojové etapy našeho písemnictví a ukázal na jejich specifické rysy a

hodnoty. Do svých výkladů začlenil ústrojně i problematiku folklórní slovesnosti; ukázal její souvislosti s literaturou a soustředil se i na vztahy folklórních látek v ústní tradici různých národů. Hrabák zde tvůrčím způsobem rozvinul aktuální problematiku naší marxistické literární vědy a vytvořil první českou práci podávající souhrnným a uceleným způsobem výklad o otázkách srovnávacího studia literatur. — Odborným kruhům, čtenářům i autorům je určena kniha, která v podstatě znamená syntézu dosavadního literárněvědného bádání Hrabákova, *Poetika* (1973, druhé vydání 1977). Toto dílo má pro naši literární vědu podobný význam jako Literární komparatistika. Od vydání knihy Josefa Durdíka *Poetika* jakožto estetika umění básnického (r. 1831) neměli jsme — pokud nehledíme ke školským příručkám — kompendium tohoto druhu. Hrabák zde vytvořil dílo řešící novým způsobem obecné otázky literární tvorby, otázky výstavby literárního díla a problematiku literárních žánrů. Po stránce teoretické Hrabák vychází z teorie odrazu a sémiotiky. Literární dílo chápe jako odraz, ale současně jako komunikát, tj. druh sdělení, tedy jako znak. Pokud jde o hledisko morfologické, je Hrabákovým východiskem teze o jednotě všech složek literárního díla a jejich ideová determinace. Ideologickým základem literárního díla je Hrabákovi téma — svorník, který spojuje všechny významové složky díla. Hlavní idea determinuje výběr faktů, ideově tematická osnova pak zákonitě souvisí nejen s uměleckým, ale i občanským postojem autorovým. — Velkou pozornost věnoval Hrabák v *Poetice* problémům literárních žánrů. Z tohoto dávného a hlubokého zájmu vzešel nepochybně i popud k napsání Hrabákova posledního díla, nazvaného *Čtení o románu* (1981). Autor zde sleduje problematiku románu jako žánru ve stálé souvislosti s realitou, kterou román odráží; to znamená, že ji sleduje se zřetelem k jednotlivým vývojovým fázím románu. Podstatu románového žánru je nutné hledat v obsahu, který román sděluje. Román v dnešním pojetí podává výpověď o jedinci, který je zobrazen ve svých vztazích ke společnosti a ve svém vývoji. Tím se odlišuje novodobý román od antické nebo středověké epiky. Hrabák zde osvětluje i řadu dalších problémů, jako je například povaha a funkce informací obsažených v románě, dále románový konflikt, románové postupy i hlediska důležitá pro hodnocení románu. Uměleckou hodnotu vidí Hrabák tam, kde romanopisec řeší závažné společenské problémy a hodnotí je novým způsobem, tedy objevuje nové vztahy a jejich řešení. — Hrabák odpovídá také na otázku, jaký je poměr mezi románem a novelou, románem a historickým dílem, jak je tomu s „pravdivostí“ uměleckého díla a s jeho fiktivností. Velkou pozornost věnuje Hrabák morfologii románu a jeho genezi; sleduje vývoj románového žánru od starověkého eposu přes středověkou hrdinskou epiku k renesanční, barokní a klasicistické próze; podrobně pak pojednává o románu 18. až 20. století až do současnosti. Zvláště pozoruhodné jsou Hrabákovy výklady o různých fázích realistického románu a o zrodu socialistického realismu. Zde všude Hrabák podává mnohem více než jen syntézu určitého kvanta poznatků a informací; jsou to nové pohledy na celá období, jednotlivé spisovatele a na problematiku tvůrčího procesu vůbec. Autor přitom nesleduje výlučně vrcholné hodnoty světové literatury. Stojí na stanovisku, že literatura je fakt společenský, a že tedy je třeba se zabývat veškerou literární produkcí, kterou společnost recipovala; proto najdeme v Hrabákově spise

obsažné a zajímavé partie o románu hrůzostrašném, senzačním, dobrodružném, detektivním atd.

Hrabákovu práci o románu je možné do jisté míry chápat jako protějšek díla, jehož je Hrabák hlavním autorem a které vyšlo r. 1976 (podruhé v rozšířeném vydání r. 1978). Je to *Průvodce po dějinách české literatury* (spoluautoři D. Jeřábek a Z. Tichá). Obě díla spojuje popularizační záměr, který ovšem nic neubírá jejich odborné úrovni. V obou pracích se projevuje Hrabákova dlouholetá zkušenost. Dovede svoje výklady přizpůsobit potřebám středoškolských učitelů češtiny, současně však vychází vstříc i potřebám studia literatury na vysokých školách.

Velká část badatelské pozornosti Hrabákovy je trvale zaměřena na otázky současné literatury. Hrabák pravidelně sleduje naši slovesnou produkci a rozbořem jednotlivého díla nebo skupiny děl příbuzné povahy dospívá k obecnějším teoretickým závěrům. Tak tomu bylo například v řadě jeho studií z posledních let o současné historické próze. Ze zájmu o tento literární žánr vzešla také Hrabákova monografie *Miloš V. Kratochvíl* (1979).

Odborná činnost J. Hrabáka je tedy mnohostranně rozvětvená a zasahuje do všech literárněvědných disciplín. Ale současně proniká i do ostatních oblastí, zvláště do žurnalistiky. Je třeba aspoň stručně připomenout Hrabákovu dlouholetou (a dodnes trvající) spolupráci s brněnskou Rovností, kde jako literární kritik uplatňuje svoje znalosti literárního vědce a pomáhá osvětlovat jednotlivé jevy i aktuální problémy naší dnešní literatury.

Svým pracovním elánem, který s postupujícími lety ani v nejmenším neochabuje, svou stálou a podnětnou účastí na našem kulturním životě dává Josef Hrabák příklad vědce podílejícího se co nejaktivněji na celém vývoji naší společnosti.

Dušan Jeřábek

NEDOŽITÝCH SEDMDESÁT LET ARTURA ZÁVODSKÉHO

Když se před deseti lety připomínalo šedesáté jubileum prof. PhDr. Artura Závodského, DrSc., dostalo se mu v jednom z článů epiteton ornans: člověk nikoli pohodlný. Přílehlavé a charakterizující, platilo stejně tak i pro tu dobu, která mezitím uplynula, třebaže jeho neúnavně sršící energie, pohánějící nejen podřízené a spolupracovníky, ale i nadřízené, rodinu a přátele, přece jen zúžila svůj akční radius. Že by snížil své tempo, je jen optický klam, vyplývající z toho, že následkem kolísavého zdravotního stavu šetřil profesor Závodský energii v pohybu a tempu své chůze, ale naprosto ne v produkci svého pera. Probíral jsem se kompletní bibliografií všeho, co zveřejnil v posledních deseti letech — předchozí výběrový soupis prací za léta 1945—1972 je uveřejněn ve sborníku vydaném na počest jeho šedesátin *Na křižovatce umění* z r. 1973 jako 181. spis filozofické fakulty UJEP —, a se všemi recenzemi, glosami a poznámkami dosahuje číslo zveřejněných příspěvků dvou i tři set ročně. A všechno je to vlastně organickým pokrač-